

(1929), utan även självbiografin *Mitt liv* (1937) getts ut på svenska förlag. Hans öde i förvisningen i Turkiet, Frankrike och Norge torde ha följts av många svenskar. Men genom dominansen för socialdemokratin och Komintern-traditionen var Trotskij's levnadsöde tämligen okänt för den ”nya vänstern” på 1960-talet. Omkring 1970 började *Litteratur och revolution* (1924), *Den förrådade revolutionen* (1936) och andra av hans verk sätta sin prägel på diskussionerna i Sverige. Översättningen till svenska av Isaac Deutschers Trotskij-biografi i tre volymer med de talande titlarna *Den väpnade*, *Den avväpnade* och *Den förvisade profeten* fyllde då liksom mycket annat som översattes ett tomrum i den svenska vänsterns historiska minne.

De Moskvaberoende kommunistpartierna kättrade sig nämligen fast vid en historieskrivning om Sovjets första årtionden som i sin grovhuggna stil numera kan te sig parodisk. Men för dåtida aktivister i SUKP, östtyska SED eller svenska VPK hölls dylika berättelser för ”vetenskapliga”. Från centralkommittén i SUKP utgick riktlinjer för hur partiets och den internationella rörelsens historia fick skrivas och hur ”trotskismen” alltjämt skulle bekämpas ideologiskt. Partiideologerna försökte sopa igen alla spår efter Trotskij och hans faktiska ställning och insatser 1917-1927. I den sista encyklopedi om ”Stora Socialistiska Oktoberrevolutionen” som utgavs före glasnost framställdes Trotskij som en lömsk person som ideligen hade motarbetat upproret 1917 och därefter varit beredd att offra rådsrepubliken på världsrevolutionens altare.

Trotskij hade obestriddligen som krigsfolkkommissarie varit högste ansvarig för uppbygget av Röda armén och för att under inbördeskriget 1918-1921 tillsammans med generaler och officerare fatta de avgörande besluten. I uppslagsverket ”Inbördeskriget och den utländska interventionen” (på ryska, Moskva 1983) med över 600 sidor fanns trots detta inte ens uppslagsordet Lev Trotskij utan endast en kort artikel om *trotskisty* om alla de förment felaktiga ståndpunkter vilka Trotskij och hans anhängare sades ha intagit från sommaren 1917 fram till dess att ”trotskismen” åren 1923-24 utkristalliserade sig som ”en partifientlig strömning”, och vilka ledde till att Trotskij och hans anhängare med rätta uteslöts ur partiet ett par år senare.¹

Fram till Gorbatsjovs glasnost var således Trotskij den av ryska revolutionens huvudpersoner som blivit mest förvanskad i den sovjetiska historieskrivningen. Alla de bolsjeviker som under glasnost rehabiliterades och lyftes fram ur glömskan kom under några få år att tilldra sig ett bredare intresse hos allmänheten. Även de som under perestrojkans första fas drogs fram som exempel på alternativ till den stalinistiska utvecklingen — främst Nikolaj Bucharin (1888-1938) — blev dock snart ointressanta, eftersom även de betraktades som tidsbundna, utopiskt fixerade och våldsbejakande kommunister.

Den ryska allmänheten har i dag ett mer distanserat förhållande till hela epokens förgrundsfigurer. Även i ett globalt perspektiv hör utan tvekan Trotskij till de stora tänkare och aktörer i den ryska revolutionära rörelsen som kom att sätta sin prägel på stora delar av 1900-talshistorien. Desto större anledning att uppmärksamma att den mest fullödiga biografien som skrevs före de ryska arkivens öppnande nu efter drygt 20 år kommit i svensk översättning.

Pierre Broué (1926-2005) var en framstående fransk historiker och betraktades med rätta som en av de största experterna på Trotskij. Han skrev redan på 1960-talet betydande verk som *Le Parti Bolchevique* (1963) och *Les Procés de Moscou* * (1964) som skarpt kontrasterade mot det franska kommunistpartiets, till exempel Louis Aragons eller Jean Elleinsteins, dåtida skildringar. Broué skrev även om spanska inbördeskriget och om Kommunistiska Internationalen samtidigt som han

¹ *Grazjdanskaja vojna i inostrannaja interventsiija v SSSR*, (Inbördeskriget och den utländska interventionen i SSSR), Moskva 1983, s. 598.

* Finns i svensk översättning på marxistarkivet: [Moskvaprocesserna](#) – Red

redigerade utgivningen på franska av Trotskij's samlade verk. I slutet av 1980-talet publicerades Broué sin stora Trotskij-biografi som han nog betraktade som sitt magnum opus. Den överflyglade i flera hänseenden Isaac Deutschers Trotskij-trilogi. Deutschers biografi från 1950- och tidigt 1960-tal hade varit färgad av hur han brutit med en trotskistisk gruppering i Polen under 1930-talet. Men Broué's talrika kritiska anmärkningar om Deutschers tolkningar vittnar samtidigt om en kontinuitet i forskningen.² På 1980-talet hade det allra mesta av Trotskij's efterlämnade arkiv i Harvard-universitetets bibliotek blivit tillgängligt för forskningen. Hans korrespondens från 1930-talet gav Broué tillfälle att komplettera bilden av vilka kontakter Trotskij i exil kunde upprätthålla med meningsfränder i Sovjetunionen. Broué's brett upplagda personteckning av Trotskij representerar således en höjdpunkt för hur långt forskningen om Trotskij kunde drivas innan de ryska arkiven skulle öppnas.

Björn Erik Rosins översättning är välgjord och återspeglar den speciella sovjetbolsjevikiska jargongen utan att kännas enformig. Därmed har man åter möjlighet att ta upp de klassiska frågorna om ryska revolutionen 1917 och sovjetmaktens första decennier. Broué låter läsaren själv sätta sig in i Trotskij's och de andra bolsjevikernas tankevärld och framtidspåverkningar genom en riklig mängd av citat ur deras skrifter och tal. Han ger där så är påkallat en ingående skildring av den historiska kontexten kring Trotskij's olika ställningstaganden. Det omfattande återgivandet av dåtida texter ger samtidigt porträtten den tidsförankring som annars riskerar att försvinna vid enbart referat eller sammanfattningar.

För många sentida anhängare till Trotskij har det varit mindre vanligt att ifrågasätta dennes egna bedömningar av olika händelser, t.ex. Kronstadt-upproret 1921, debatterna om bonde- och ”kulak”-frågan i mitten av 1920-talet eller kritiken av Stalins forcerade industrialisering i början av 1930-talet. Broué hade skaffat sig tillräcklig distans till sin huvudperson för att betona sina reservationer kring sådana problem. Men ramverket för personteckningen av Trotskij från 1988 tycks ha varit bestämt redan i den ovan nämnda historiken om bolsjevikpartiet som skrevs tidigt på 1960-talet. Många av Trotskij's begrepp för att förklara Sovjetunionens utveckling sedan han själv förlorat maktkampen mot Stalin har sedan länge förlorat sin relevans i takt med att empiriska studier gjorts av olika delar av arbetarklassen, ledningsgrupper, partiledare på regionala och lokala nivåer i Sovjet. Detta har skapat förutsättningar för att analysera vilka objektiva faktorer som varit minst lika betydelsefulla för att förklara utvecklingen de första tjugo åren av Sovjetstatens historia som de subjektiva faktorer eller personliga maktförhållanden som tillskriver Stalin rollen som det nya samhällets skapare.

I Trotskij's analyser framställs den sällan mer explicit definierade ”byråkratin” som en allt förklarande faktor, en samhällsgrupp som skulle ha påverkat partiledningen att försaka revolutionens ideal och i stället införa en konventionellt borgerlig livsstil. Ändå används just detta begrepp närmast klichéartat i vissa skrifter av nutida trotskister. Samtidigt som man i Trotskij's efterföljd fortsatt att försöka dra en klar vattendelare mellan ”revolutionens heroiska tid” 1917-1923 och den förvrängning som därefter skulle ha inletts och slutligen formerat ”en degenererad arbetarstat”.

Fram till och med inbördeskrigets slut 1922 och för Trotskij's tid som krigskommissarie (1918-1925) har de ryska arkiven på en hel del områden förtydligat bilden av Trotskij's egna ställningstaganden och bedömningar. Broué fick själv tillfälle att forska i dessa partiarkiv i Moskva och

---

² Isaac Deutscher, *Den väpnade profeten: Trotskij 1879 — 1921*, (Möln dal 1971), *Den avväpnade profeten: Trotskij 1921 — 1929*, (Möln dal 1972), *Den förvisade profeten: Trotskij 1929 1940*, (Göteborg 1972), utkom engelska mellan åren 1954 och 1963 och sedan dess i flera nyutgåvor. [Samtliga böckerna finns på marxistarkivet: [Den väpnade profeten](#) ... Red.]

kunde senare skriva en biografi om revolutionären och diplomaten Christian Rakovskij (1873-1941). Broué undersökte även arkivhandlingar om hur Stalin på 1930-talet och under den stora terrorn 1937 såg till att krossa de allttjämt aktiva, men i Gulag och fängelser isolerade grupperna av trotskister.³

Sovjets ideologer hade visserligen strukit Stalin ur de flesta sammanhang men fortsatte att beskriva Sovjets utveckling som en kamp mot allehanda opportunisterna som från 1917 till 1929 hindrat ledningen att föra sin korrekta linje. På 1960-talet skrevs i Sovjet inte längre om hur de oppositionella Bucharin, Zinovjev och tiotals andra avslöjats som fascistiska spioner och dömts i Moskva-rättegångarna 1936-1938. Men de böcker som tilläts komma ut fick inte omnämna det gamla bolsjevikiska ledarskapets slutliga öden.

Gorbatjov gjorde med sin glasnost ett senkommet försök att ”vitalisera” partiets ideologi och historiesyn genom att knyta an till 1920-talets huvudpersoner och särskilt till dem som senare föll offer för Stalins terror. Det märkliga med den senare sovjetepoken var att ingen vågade lyfta på hemligstämplarna om vad som faktiskt hade sagts av ”vänsteroppositionen” inom partiet på 1920-talet och av ”högeroppositionen” runt Bucharin vid decennieskiftet 1920/30 tal. Gorbatjov appellerade då ofta i publika sammanhang till Lenin, för att under sina två sista år vid makten finna att över 15 000 Lenin-kritiska, antikommunistiska artiklar och publikationer hade sett dagens ljus. Ett tecken så gott som något på vilka intellektuella och sociala motreaktioner en längre tid med en förljugen historieskrivning, som Gorbatjov och partiledningen själv var insyltad i, kan framkalla.

Vid den här tiden försökte Pierre Broué få sin Trotskij-biografi översatt till ryska. Men projektet som Progress-förlaget inlett stoppades i början av 1990-talet. Om orsakerna kan man bara spekulera eftersom vid den här tiden utgavs översättningar av många andra verk om ryska revolutionen, av bl.a. Edward Carr, Tony Cliff, Robert Conquest, Isaac Deutscher och Richard Pipes. I stället fick de ryska läsarna hålla till godo med ett verk som blivit ökänt bland yrkeshistoriker för sin brist på akribi och källkritik och för sin avsaknad av solida referenser till den existerande litteraturen, nämligen generalmajor Dmitrij Volkogonovs biografi om Trotskij som innehöll desto mer av subjektiva personliga fördömanden av bokens huvudperson och avståndstaganden från marxismens världsbild i allmänhet.

Volkogonov hade under glasnost uppmärksammas för en till synes nydanande Stalinbiografi som byggde på tidigare otillgängliga partiarkiv. Han hade lett försvarsministeriets historiska instituts försök att skriva en sannfärdigare historik om andra världskriget än de tendentiösa verk som fabricerats under Chrusjtjovs och Brezjnevs regimer. Men 1991 hade det projektet stoppats av just en av de kuppmedvetna som i augusti samma år skulle försöka avsätta Gorbatjov. Volkogonov fortsatte några år med att studera material i ryska militära och politiska arkiv om Trotskij som han tills vidare hade exklusiv tillgång till. I rask takt utkom sedan även en omdiskuterad biografi om Lenin och ett porträttgalleri av andra sovjetledare. Volkogonov hade under sitt aktiva yrkesliv arbetat som chef för den politiska propagandan i sovjetarmén och författat otaliga skrifter om marxismen-leninismens avgörande betydelse för soldaternas fostran och kampvilja.⁴ I sin nya karriär aspirerade Volkogonov på att komplettera sin doktorsexamen i marxismen-leninismens filosofi (som inte stod högt i kurs på 1990-talet!) med en avhandling även i historia. Endast med omfattande reservationer kunde Volkogonov få sin Stalinbiografi godkänd som gradualavhand-

³ Pierre Broué, *Rakovsky ou la Révolution dans tout les pays*, Paris: Fayard, 1996, idem, *Communistes contre Staline: Massacre d'une génération*, Paris: Fayard, 2003.

⁴ Dmitrij Volkogonov, *Trotskij*, volym 1-2, Moskva: Novosti, 1992, engelsk översättning *Trotsky: The Eternal Revolutionary*, New York: The Free Press, 1996.

ling.

Volkogonovs biografiska verk om ”de tre som gjorde revolutionen” (för att knyta an till Bertram Wolfes klassiska arbete) betraktas som misslyckanden i vetenskapligt hänseende. Däremot kan hans böcker med fördel läsas för att förstå den förändrade mentaliteten bland ledande sovjetiska funktionärer som många observatörer och diplomater i Väst envisats med att beteckna som ”kommunister”, och då enbart med hänvisning till deras medlemskap i SUKP.*

Till en ny vänsterströmning i Ryssland hörde Vadim Rogovin (1937-1998) som i en serie böcker anslöt sig nära till Leo Trotskijs egna tolkningar av mellankrigstiden. Han hade studerat vid MGU-universitetet och disputerade sedan i filosofi, vilket på 1960- och 70-talet innebar att han som sitt fundament tagit marxismen och Lenins filosofiska ansträngningar. Vid sidan därom ägnade han sig allt mer åt sociologiska studier av den sovjetiska vardagens problem och skaffade sig distans till den offentliga diskursen. Han blev allt mer intresserad av den vänsteropposition i bolsjevikpartiet som på 1920-talet stått för ett alternativ till den segrande stalinismen. På 1990-talet kunde Rogovin publicera hela sju volymer om kommunistpartiets historia från tidigt 1920-tal till omkring 1940 och andra världskrigets utbrott. Rogovin tog till sig mycket av Trotskijs egen begreppsapparat — byråkratisering och annat — för att förklara händelseutvecklingen från mitten av 1920-talet. Kring vändpunkterna i partiets inre strider på 1920-talet och under den första femårsplanens avgörande år 1930-32 håller Rogovin sig i stort sett till de grunduppfattningar som Trotskij själv lanserade, men kompletterar med empiriskt material som kom fram i Ryssland sedan slutet av 1980-talet.⁵

I Ryssland har självfallet Trotskijs gestalt lockat publicister att skriva mer eller mindre insiktsfulla populärhistoriska biografiska arbeten. Men dessa håller i allmänhet inte den standard som skulle göra dem värda att lyftas fram ur bokfloden. Däremot har Trotskijs tid som grundare och ledare av Röda Armén under de dramatiska åren 1918-1925 tilldragit sig förnyat intresse av professionella historiker.

Valerij Krasnov och Vladimir Dajnes är båda militärhistoriker vilket medför att de ställer sig bland dem som vill basera sina framställningar på solida, obestridliga dokument, daterade och representativa för en invecklad händelsekedja. I en detaljerad dokumentsamling återger de följaktligen ett genomtänkt urval av de otaliga lägesbeskrivningar och order som Trotskij gav.⁶ De vederlägger många av de felaktiga tolkningarna om Trotskijs agerande som Stalin såg till att på 1930-talet inkorporera i den officiella historieskrivningen om inbördeskriget.

Generalmajor Jurij Kirsjin hade analyserat Stalin som högste överbefälhavare under det tyskryska kriget 1941-45 och gett verket den självförklarande titeln *Den stora segern — tack vare eller trots Stalin?* Kirsjin anser att det mesta skulle tala för att segern snarare vanns trots Stalins misstag än tack vare hans agerande. I sin nya bok *Trotskij — en militärteoretiker* lyfter Kirsjin fram en annan bild än den sovjetiska förvrängda, nämligen bilden av en ständigt kommenterande och resonerande Trotskij som vinnlade sig om att lära av generalerna och samtidigt hade sin egen

---

* Om Volkogonovs historiska arbeten och i synnerhet hans Trotskij-biografi: P Broué och A Pantsov, [Öppet brev till general D. A. Volkogonov](#); Felix Kreisel, [Dmitrij Volkogonov: från stalinism till antikommunism](#); Vadim Rogovin: [Recension av Dmitrij Volkogonovs ”Leo Trotskij, ett politiskt porträtt”](#) – Red

⁵ Vadim Rogovin, *Vlast i oppozitsija* (Makten och oppositionen), Moskva: Zjurnal Teatr, 1993; *Stalinskij neonep* (Stalins neo-NEP), Moskva: u.u. 1994; 1937, Moskva: 1996; *Parti-ja rasstreljannyjch* (De avrättades parti), Moskva 1997; *Mirovaja revoljutsija i mirovaja vojna* (Världsrevolutionen och världskriget), Moskva 1998.

⁶ Valerij Krasnov & Vladimir Dajnes, *Neizvestnyj Trotskij. Krasnyj Bonapart. Dokumenty. Mnejja. Razmysljenija* (Den okände Trotskij. Den röde Bonaparte. Dokument. Åsikter. Reflektioner), Moskva 2000.

omvärldsbild och revolutionära vision som ledstjärna för sitt agerande som krigskommissarie.⁷ Tilläggas bör att även militärhistoriker i USA tar fasta på Trotskijns roll som militär tänkare. Ruth Habeck lyfter i sin studie av den sovjetiska och tyska doktrinutvecklingen på 1920-talet fram Trotskijns insatser under de år när Röda Armén byggdes upp.⁸ David Stone som leder undervisningen i militärhistoria vid Kansas State University ska i sin kommande monografi om Trotskij som militär tänkare för första gången på allvar ställa Trotskijns egen omfattande publicistik från 1920-talet, *Hur revolutionen beväpnades*, mot de dåtida dokument som sedan 1990-talet är tillgängliga för forskning i Ryska statliga krigsarkivet RGVA.

Valerij Kaminskij har undersökt hur och varför före detta generalstabsofficerare i Tsar-Rysslands armé under inbördeskriget anslöt sig till och hur de ledde förband i Röda armén. Kaminskij kommer fram till att Trotskij inte bara var en duglig organisatör med stor karisma bland soldaterna, utan att han som krigskommissarie förstod betydelsen av att appellera till de höga officerarnas patriotiska känslor. Kaminskij framhåller att civilisten Trotskij hade en mycket mer pragmatisk och respektfull attityd till dessa generalstabsofficerare än vad amiral Koltjak och general Anton Denikin hyste.⁹

Som ett komplement till Broués mer idémässiga framställning om hur striderna inom det sovjetiska kommunistpartiet utvecklade sig under 1920-talet kan man peka på Konstantin Skorkins storslagna studie, *Dömda att förlora: Makten och oppositionen 1922-1934*. Det är den utförligaste undersökningen av vilka grupper i det sovjetiska industrisamhället som i första hand utgjorde trotskisternas starkaste anhängare på 1920-talet och hur Trotskij förlorade den ena stora debatten efter den andra mot Stalin. Skorkin uttrycker inledningsvis sin beundran för all den publicistik och det omtänkande som kännetecknade Trotskij som en av de främsta i rörelsen på 1920-talet. Han kartlägger i detalj med arkivmaterial vilka personer i olika städer som ställde sig bakom de olika upproppen och manifesten från ”vänster-oppositionen”, och hur partiet bedömde dem som undertecknat trotskistiska upprop eller plattformar, alternativt röstat med oppositionen vid något tillfälle, och hur man från 1927 och framåt endera inte alls bestraffade eller nöjde sig med att anvisa dem arbete på avlägsna orter, men desto hårdare slog till mot dem som fortsatte att hävda trotskistiska uppfattningar (läger eller förvisning på upp till fem år).¹⁰

Skorkin skriver dessutom ett par hundra koncisa biografier baserat på partimedlemmarnas enkäter. Dessa detaljerade personuppgifter om vilka som vid olika tidpunkter stödde någon av Vänsteroppositionens appeller, som arresterades och dömdes, eller återfick sin ställning i partiet kan på ett oant sätt i detalj klargöra hur partiledningen kämpade mot oppositionen till ”vänster om generallinjen”. Skorkins ansats att ta fram varje enskild del av de olika oppositionella runtorn i Sovjet, och ge deras biografier större konkretion, kan ligga till grund för lovande forskning om hur splittringen inom bolsjevikpartiet utvecklade sig.

I ljuset av den forskning om sovjetsamhället som blev möjlig efter det att Pierre Broué lade sista handen vid sin Trotskijbiografi kan man konstatera att boken på vissa punkter i dag skulle kunna kompletteras med rena faktauppgifter. I bestämda avseenden var Broué bunden av 1980-talets bristande empiriska föreställningar om det sovjetiska fabrikslivet, om de administrativa proble-

⁷ Jurij Kirsjin, *Lev Trotskij — voennyj teoretik* (Leo Trotskij — militärteoretikern), Klintsy: Klintsys Tryckeris Förlag, 2003.

⁸ Ruth Habeck, *Storm of Steel: The Development of Armor Doctrine in Germany and the Soviet Union, 1919 — 1939*, Cornell University Press, 2003.

⁹ Valerij Kaminskij, *Vypuskniki Nikolaevskoj Akademii General'nogo Sjtaba na sluzjbe Krasnoj Armii*, (Utexaminerade från Nikolaj-generalstabsakademien i tjänst vid Röda Armén), S:t Petersburg: Aleteja, 2011.

¹⁰ Konstantin Skorkin, *Obretjeny proi grat' (Vlast' i oppozitsija 1922 — 1934)* (Dömda att förlora /Makten och oppositionen 1922-1934), Moskva 2011.

men att bygga upp en fungerande statsapparat och de faktiska resultaten i satsningarna på en snabb industrialisering. Inte desto mindre kommer hans konsekventa fixering vid huvudpersonen Leo Trotskij's bedömningar och uttalanden att behålla sitt värde, och förhoppningsvis att på motsvarande sätt locka till en omläsning av dåtida verk som sedan länge finns i översättning till både engelska och svenska. Den anakronism som självfallet präglar vissa uttryck i 1920-talets politiska jargong kan man däremot ta lättare på jämfört med möjligheten att kunna bedöma en av rörelsens portalpersoner i helformat.

Pierre Broués *Trotskij. en biografi*
Översättning från franska: Björn Erik Rosin
Carlssons 2011, 991 s.

Se även:

[*Trotskij – En biografi. Recensioner, debatt, kompletterande material*](#)
